

u biti, zajedno s Dukljaninovima ljetopisnim sastavkom i vijestima splitskog arhiđakona Tome o dolasku Hrvata ili Gota, pripada isključivo sferi usmene književnosti? Hoćemo li i dalje, uz najveći kritički oprez, opremljeni interdisciplinarnim spoznajama suvremene znanosti, u razlaganju o doseobi Hrvata upotrebljavati Porfirogenetove obavijesti ili ih valja zanemariti i mimo njih se otisnuti u prostore etnogenetski nepoznatoga? I napokon, hoćemo li u skladu s takvim dvojabama postaviti i konačno pitanje: što su uopće Hrvati koji u osvit ranog srednjeg vijeka ulaze u povijest, jesu li oni etnos, bez obzira na sve razlike u mogućem tumačenju toga pojma, ili su, pak, u svojem ishodištu tek socijalni sloj?

Zbornik "Etnogeneza Hrvata", dakle, knjiga je otvorenih pitanja i istraživačkih poticaja, prva takve vrste u hrvatskoj historiografiji. Ona pred nas postavlja problem etnogeneze Hrvata u širokoj lepezi interdisciplinarnih spoznaja. U gibanju znanstvene misli prema zagonetnim obzorima naših početaka ta će knjiga nedvojbeno biti korisnim uporištem. Upravo je to njezina temeljna vrijednost.

Tomislav Raukar

Monumenta vaticana croatica 1: Camera apostolica, Zagreb-Rim 1996.

Prvi svezak zbirke vrela za hrvatsku povijest *Monumenta vaticana croatica*, pod naslovom: *Camera apostolica, Obligationes et solutiones, Camerale primo* (1299-1560), sadržava dokumente iz Tajnog Vatikanskog arhiva. Plod je suradnje četiriju izdavača: Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Hrvatskog državnog arhiva, Kršćanske sadašnjosti i Papinskog hrvatskog zavoda sv. Jeronima u Rimu. Priredili su ga Josip Barbarić, Josip Kolanović, Andrija Lukinović i Jasna Marković. Knjiga ima opseg od 705 strana. Na njezinu su početku *Predgovor* izdavača i priređivača (5-7) i uvodna studija Josipa Barbarića *Apostolska komora i opće pristojbe* (9-53). Zaključuju je iscrpna *Kazala* osoba, mjesta, stvari i institucija (597-704). U središnjem dijelu knjige nalaze se tekstovi dokumenata (57-594) od br. 1 do 1119, opskrbljeni temeljnim podacima (datum i mjesto izdavanja dokumenta) i kratkim registrom na hrvatskom jeziku.

Prvi svezak novoga diplomatarata i vrijednošću građe i vrsnoćom njezina objavljivanja iznimno je vrijedan prinos izvornoj osnovici na koju oslanjamo istraživanja o hrvatskoj povijesti. Jer, vrela su kruh povjesničara, tiskane zbirke vrela, pak, poklon su njegovu samozatajnom nastojanju, neprocjenjiva pomoć njegovoj svakodnevici. Zbirka *Camera apostolica*, objavljena u prvom svesku nove edicije, građom je srodna fundamentalnom diplomataru za hrvatsku srednjovjekovnu povijest, Smičiklasovu *Diplomatičkom zborniku kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*. Ona njegovu građu o hrvatskom srednjovjekovlju upravo dopunjuje važnim podacima o crkvenim institucijama na hrvatskom prostoru od kraja XIII. do sredine XVI. stoljeća.

Zbirka se sastoji od 1119 dokumenata, od kojih 1013 potječe iz serije *Obligationes et solutiones* u Tajnom Vatikanskom arhivu, ostatak, do broja 1119, iz fonda *Camerale 1°* u Državnom arhivu u Rimu. Premda potječe iz dviju različitih arhivskih ustanova, građa je podrijetlom jedinstvena, nastala je djelovanjem Apostolske komore, upravnog tijela koje se brinulo za novčano poslovanje Papinske kurije. Njezinu glavninu čine upisi o obvezama plaćanja tzv. "zajedničkih pristojbi" i "malih pristojbi" prilikom imenovanja crkvenih uglednika, biskupa i opata, te ubilježbe o uplatama pristojbi Apostolskoj komori. Pokraj toga u objavljenoj građi

nalazimo dokumente o dodjeljivanju crkvenih ustanova, premještanju crkvenih uglednika, o opravljanju od plaćanja pristojbe i produženju roka uplate ili o pohodima premeta Apostolskoj Stolici. Objavljena građa, dakle, ocrtava financijsko poslovanje Papinske kurije i neke aspekte upravnog ustrojstva Crkve. Sve vrste dokumenata sadržavaju obilje podataka za istraživanja o hrvatskom srednjovjekovlju, navlastito o razvoju crkvenih institucija, ali su napose zanimljive ubilježbe o obvezama plaćanja pristojbi.

Ti se dokumenti odnose na nadbiskupije, biskupije i opatije na čitavom hrvatskom prostoru, dijelom i na crkvene institucije na susjednim područjima, izvan granica hrvatskoga kraljevstva, koje su posredno, na bilo koji način, utjecale na razvoj crkvenoga ustrojstva u Hrvatskoj. Zbirka obuhvaća razdoblje od 1299. do 1560. godine, pa glavnina građe potječe iz XIV. i XV. stoljeća. Dokumenti redovito sadržavaju, osim datacije, ime crkvenog velikodostojnika, naziv biskupije ili opatije, visinu "zajedničke pristojbe", obvezu plaćanja pet "malih pristojbi", te rok u kojemu uplatu valja izvršiti. Visina obećane pristojbe iskazuje imovni položaj crkvene nadarbine, pa je po tome istraživački veoma zanimljiva. Obveza "zajedničke pristojbe" prilikom imenovanja biskupâ i opatâ odgovarala je, barem u načelu, trećini prihoda nadarbine u jednoj godini, a mogla se zahtijevati samo jednom.

Građa iz serije *Obligaciones et solutiones* na taj način ocrtava imovno ustrojstvo crkvenih institucija i razlike među njima, što znači da potpunije osvjetljava i gospodarski razvoj u Hrvatskoj u XIV. i XV. stoljeću. Najviši iznos "zajedničke pristojbe" plaćali su zagrebački biskup i zaderski nadbiskup, 400 florena. Prema građi Apostolske komore, to su bile dvije najimućnije biskupije u Hrvatskoj. Visinom "zajedničke pristojbe" sve su druge biskupije za njima zaostajale. Splitski i dubrovački nadbiskup, te bosanski biskup bili su opterećeni polovicu manjom pristojbom od 200 florena, dok su se kninski, šibenski i puljski biskup prilikom imenovanja morali obvezati na pristojbu od 150 florena. Ta skupina biskupija nalazila se približno na sredini imovne ljestvice. U donjem su dijelu bile skradinska, porečka, pićanska i krčka biskupija. Njihovi su se biskupi u XIV. i XV. st. prilikom imenovanja obvezivali na pristojbu od 100 florena. Pristojbe senjskog i osorskog biskupa bile su još niže, 50 florena, dok su rapski, hvarski i kotorski biskup plaćali najnižu moguću pristojbu od 33 i 1/3 florena.

Jednako su zanimljive i imovne razlike među benediktinskim opatijama na hrvatskom području. Opat samostana sv. Stjepana "de Pinis" pokraj Splita ili samostana sv. Kuzme i Damjana na otoku Pašmanu prilikom imenovanja obećavao je najnižu pristojbu od 33 i 1/3 florena, dok su samostan sv. Stjepana u Barbatu na otoku Rabu, s pristojbom od 40 florena, samostan sv. Marije na Košljunu i samostan sv. Lucije u Baški na otoku Krku, s pristojbom od 50 florena, bili tek nešto malo imućniji. Od svih se izdvajao samostan sv. Krševana u Zadru, opat kojega se 1391. god. obvezao na pristojbu od 300 florena.

Visinu pristojbe određivali su skupljači papinskih pristojbi ili kolektori, odnosno druge nadležne osobe, prema visini prihoda crkvene nadarbine. Građa serije *Obligaciones et solutiones* pokazuje da se najčešće visina pristojbe nije mijenjala u dužim razdobljima. Pristojba zaderskog nadbiskupa od 400 florena nije se mijenjala gotovo dva stoljeća, od 1312. do 1505. god., kao ni ona splitskog nadbiskupa od 200 florena više od jednog stoljeća, između 1324. i 1452. godine. Ipak, dokumenti iz te serije upućuju i na neke zanimljive primjere promjena u visini pristojbe.

Zagrebački su se biskupi u XIV. st. redovito obvezivali na "zajedničku pristojbu" od 400 florena, ali je 1421. god., prilikom imenovanja biskupa Ivana Albena, ona podignuta na veoma visok iznos od 2000 florena, što je u historiografiji protumačeno dobrim gospodarenjem nadarbinom njegova prethodnika, biskupa Eberharda. Ta visina pristojbe zagrebačkog biskupa u objelodanjenoj se građi spominje do 1455. godine. Krbavski biskup Bonifacije bio je, pak, 1332. god. oslobođen od plaćanja pristojbe "propter paupertatem", zbog siromaštva, ali se nešto kasnije, 1349. god., njegov nasljednik Lupus obvezao na "zajedničku pristojbu" od 133 i 1/3 florena, pa se ta visina pristojbe nije promijenila u idućih stotinu godina, do 1457. godine. Zanimljiv je i

primjer samostana sv. Petra u Dragi na otoku Rabu. I njegov je opat Paskal god. 1355. bio oslobođen plaćanja pristojbe "propter paupertatem", ali se 1362. god. njegov nasljednik Nikola obvezao na pristojbu od 50 florena koja se spominje još godine 1442.

Navedeni podaci o visini i mijenama "zajedničke pristojbe" i mnogi drugi koji ovdje nisu mogli biti spomenuti upućuju na pitanja koja istraživanju hrvatskoga srednjovjekovnoga društva, navlastito proučavanju razvoja crkvenih institucija, tek moramo postaviti. U kojoj mjeri "zajednička pristojba" zbiljski odražava gospodarsku razinu nadarbine? Kako se utvrđivala njezina visina? Je li ona uistinu odgovarala trećini godišnjeg prihoda nadarbine ili je ona bila samo približna? U sredini XV. stoljeća splitski se nadbiskup, primjerice, obvezivao na pristojbu od 200 florena, a u istom razdoblju visina prihoda što ih je dobivao od zakupa posjeda svoje nadbiskupije gibala se, prema splitskom notarijatu, između 1100 i 1250 dukata. I zatim, kakav je bio odnos gospodarske moći crkvenih institucija na hrvatskom području prema onima izvan njega, na okolnim prostorima? Ostrogonski nadbiskup se, primjerice, potkraj XIV. st. obvezivao na "zajedničku pristojbu" od 2000 florena, koliko je zagrebački biskup plaćao samo između 1421. i 1455. god., dok je u čitavom XIV. stoljeću njegova pristojba iznosila znatno manje, 400 florena. Je li tolika bila i imovna razlika između zagrebačke i ostrogonske Crkve?

Izvorna građa Apostolske komore, dakle, objelodanjena u prvom svesku serije *Monumenta vaticana croatica*, bogato je vrelo podataka o XIV. i XV. stoljeću hrvatske povijesti. Ona s novog motrišta osvjetljava razvoj crkvenih institucija na hrvatskom srednjovjekovnom području, pa je nedvojbeno vrijedan prinos istraživačkoj osnovici hrvatske historiografije.

Tomislav Raukar

Zagrebačka biskupija i Zagreb 1094-1994. Zbornik u čast kardinala Franje Kuharića, Zagreb 1996, str. 717

U Zagrebu je od 3. do 5. studenoga 1994. godine održan znanstveni skup "Zagrebačka biskupija i Zagreb 1094-1994" u povodu 900. obljetnice osnutka Zagrebačke biskupije i prvoga poznatog pisanog spomena imena Zagreb. Na skupu su svoja izlaganja pročitali najbolji poznavaoци raznovrsne problematike vezane uz 9-stoljetnu povijest Zagrebačke nadbiskupije čiji su znanstveni rezultati predstavljeni u ovom zborniku. Na početku je u zborniku predstavljena čestitka pape Ivana Pavla II. kardinalu Franji Kuhariću u povodu 25 godina upravljanja Zagrebačkom nadbiskupijom i 50-godišnjice svećeništva, a zatim i pozdravna riječ te čestitka Ante Škvorčevića. Zatim je predstavljena propovijed kardinala Franje Kuharića "In te, Domine, speravi..." (Ps 31,1). Damir Bobovec izložio je cjelovitu "Bibliografiju kardinala Franje Kuharića" (20-59) poredavši je kronološki. Popis sadržava 970 bibliografskih jedinica poredanih kronološkim redom od prvih radova objavljenih 1963. do 1994. godine.

Dio zbornika u kojem su izneseni pozdravi započinje prilogom Antuna Škvorčevića "Znanstveni skup Zagrebačka biskupija i Zagreb 1094.-1994." (62-65) u kojem su izloženi tijek priprema, organizacija te su ukratko predstavljeni autori i njihova izlaganja. Pozdravne govore održali su Franjo Šanjek ("Otvorenje znanstvenog skupa" 67-68) i Ivan Supek ("Pozdravna riječ u Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti" 73-74), a tiskana je i "Propovijed na misi u katedrali 4. studenoga 1994." (69-71) kardinala Franje Kuharića. "Zaključni govor" održao je Juraj Kolarić (75-76), a "Završnu riječ" (77-78) kardinal Franjo Kuharić.

J U B I L A R N I
H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

posvećen je

prof. dr. Jaroslavu ŠIDAKU,

*njegovu osnivaču i glavnom uredniku
(1948 – 1985)*

IZDAVAČ: Društvo za hrvatsku povjesnicu

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS

Ivan KAMPUŠ

Ivica PRLENDER

Tomislav RAUKAR

Petar STRČIĆ

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Ivan KAMPUŠ

LEKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Društvo za hrvatsku povjesnicu

Zagreb, Odsjek za povijest, Filozofski fakultet

Ul. Ivana Lučića 3

Cijena ovog broja iznosi 200 kuna

Izdanje časopisa sufinancira

Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske

Mišljenjem Ministarstva kulture Republike Hrvatske br. 532-03-1/7-94-01 i 5320317-96-01
od 18. XI. 1994. i 1. III. 1996. časopis je oslobođen plaćanja poreza na promet.

Slog i prijelom na kompjutoru: DENONA, Garićgradska 6 – Zagreb

Tisak: KRATIS, Vrapčanska 15 – Zagreb, prosinac 1997.